

שיבת השכינה

וְשָׁב ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְיָצְךָ ה' אֱלֹהֵיךָ שָׁמָּה

(דברים ל, ג)

רש"י (שם): "וְשָׁב ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ" - היה לו לכתוב וְהָשִׁיב אֶת שְׁבוּתְךָ [במקום וְשָׁב]. רבותינו למדו מכאן: כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם, וכשנגאלים הכתיב גאולה לעצמו, שהוא ישוב עמהם.¹ ועוד יש לפרש שגדול יום קבוץ גלויות, ובקושי, כאילו הוא עצמו צריך להיות אוהז בידיו ממש, איש איש ממקומו, כעניין שנאמר: וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאָחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ישעיהו, כז, יב)."

א

מאז שבת בראשית² היחס של הבורא לעולם הוא יחס של אל מסתתר. "שבת הבורא" היא התנאי לקיומה של הבחירה החופשית עבור האדם. ואכן, השבת הזאת, המסיימת את ששת ימי בראשית, היא גם היום שבו מתחילה ההיסטוריה של האדם, החי הראשון אשר אזר אומץ "להיות איש".

ואולם קורה לפעמים שהרושם שנותר לאחר היעלמותו של האל הנסתר הופך לנוכחות גלויה, וזאת בתנאי שיש לנבראים המודעות **המתאימה**, והזכות המספקת. למדרגה זו שייכים גילויי הנבואה והניסים, ובאופן כללי יותר, אותם המצבים שבהם הופכת **לוודאית** העובדה שיש בורא לעולם ושהוא משגיח על ההיסטוריה. התנסות זו, אשר אנשי אמונה עדים לה, נקראת בעברית: "שכינה". מילה זו מתארת מציאות של גילוי נוכחותו של האל הנסתר, שהוא בו בזמן "אימנטי וטרנסנדנטי", כלומר שוכן בעולם ועם זאת נבדל, מתנשא ומתעלה מעליו.

המדרש שרש"י מביא מלמד שקיים מצב אחד לפחות שבו ההעדר מורגש באופן קיצוני: כאשר ישראל נמצאים בגלות. אך במהלך אלפיים שנות גלותם התרגלו היהודים לפרש את המדרש הזה כך: כאשר ישראל נמצאים בגלות, השכינה אף היא יורדת אתם לגלות, **על מנת להגן עליהם**. לרוב, פרשנות זו באה לכסות על המשמעות האמיתית של המדרש הזה, שהיא: כאשר ישראל נמצא בגלות, השכינה אף היא בגלות כשכינה. ואז, וודאות ההשגחה נעלמת העולם הופך להיות מעין מקומו של העדר מוחלט.

היהודים מעולם לא ירדו לסוף דעתם של הגויים שנטו להטיל עליהם את האשמה להעדר זה. האומות עשו זאת, כל אחת בדרכה - אך תמיד בצורה ברברית - במהלך תולדות הציוויליזציות. לנצרות, למשל, לקח אלפיים שנה כדי לנסות להשתחרר מן ההאשמה האבסורדית

¹ ראה גם מכילתא, פרשת בשלח, וכן מסכת מגילה כט, א: "בכל מקום שגלו שכינה עמהם".

² כלומר כשהקב"ה סיים את מלאכת הבריאה ושבת ממלאכתו ביום השביעי. עיין "כי מציון" פרשת פקודי: "וַיִּבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִקַּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת (בראשית ב, ג). תולדות האדם מתחילות כאן. עולם המתנהל לפי חוקים קבועים הוא תנאי הכרחי לקיומו של אדם בעל בחירה חופשית. לו אותו עולם נברא לא היה מתקבע על פי חוקי הטבע המייצבים את סדרי הופעתו, חירות האדם הייתה נטולת יסוד איתן." (ה. ע.)

³ עיין "כי מציון" פרשת ויחי: "והיהודים, מתוך דבקותם ואמונתם, התרגלו לחשוב שהשכינה נמצאת בגלות כדי להגן עליהם! אך מה המשמעות של עולם ללא שכינה, עולם שבו השכינה נמצאת בגלות השכינה? זהו עולם "מחוסר התגלות אלוהית" בגלל גלותם של ישראל! תקופה ארוכה, קרוב לאלפיים שנה,

והאווילית של "רצח האל", שהוא מעין גרסה אלילית של המושג העברי של "גלות השכינה".

חשוב מאד לשים לב לכך שהאליטות הנוצריות נוטשות את האמונה הברברית הזאת, לא רק בעקבות השואה - שעל כתפיה של אמונה זו רובצת במידה זו או אחרת האחריות להתרחשותה - אלא בעיקר בעקבות חזרתם של היהודים לירושלים, המשיבים יחד עמם את השכינה למעונה.³

ב

"ועוד יש לפרש שגדול יום קבוץ גלויות, ובקושי! כאילו הוא עצמו צריך להיות אוהז בידיו ממש, איש איש ממקומו, כעניין שנאמר: וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאָחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ישעיהו, כז, יב)."

הסבר נוסף זה של רש"י מטיל אור על תופעות הקשורות למושגים של גלות וגאולה.

בראש וראשונה, אסון ההתרגלות לעצם הגלות.⁴ יהודים רבים התרגלו למצב הבלתי-נורמלי שתיאר אותו רש"י בצורה כה דרמטית: "השכינה בצרת גלותם!" הבלתי נורמלי הפך לנורמה. מכאן נובע סילוף פניה של היהדות בגולה, במיוחד בימינו, כשהגלות מגיעה לקיצה בתום תקופה של קרוב לאלפיים שנה. לא אחת היהודים עצמם חוסמים את הדרך לגאולה על ידי כוח האינרציה של התרגלותם הארוכה לגלות. רק כח רצונם של יחידים, המתבטא במעשים של גבורה אישית, מסוגל להוביל לנס שיצליח לקרוע את כבלי "ההרגל שהפך לטבע", ויביא לנכונות לתפוס את היד המושטת של ההשגחה (השבויה אף היא במצב הבלתי תקין של גלותה).⁵ למרבה האירוניה, דווקא יהודים "אדוקים" הם אשר מונעים מן השכינה לצאת מגלותה בטענות "דתיות" מומצאות.

הדרמה המתרחשת בין גלות ישראל לגלות השכינה מוצאת את ביטוייה בגמרא,⁶ באמירה המתייחסת לגורמים המביאים את קץ הגלות: "דִּיּוֹ לְאַבְל מְאַבְלוּ!". מי האבל כאן? יש מפרשים האומרים שהאבל הוא עם ישראל, שיצליח בסוף להשתחרר מכבלי ההרגל של הגלות. ויש מי שאומר שהאבל הוא הקב"ה שישים קץ לגלות בהתאם ל"חוקי הזמנים", למרות האינרציה הפושעת של היהודים. מאפשרות שנייה זו חששו רבותינו כשרמזו לאסונות המחרדים של אחרית הימים, אשר לדאבונו היינו עדים להם בתקופתנו.

מעבר לכך יש בדברי רש"י שבח גדול לאלה שפעלו וממשיכים לפעול, היום, למען העלייה לארץ ישראל. שליחי עלייה אלה, במיוחד אלו שפעלו במחתרת תוך נטילת סיכונים, היו כלי ביד ההשגחה לגאול את השכינה מגלותה.

הנוצרים, ספוגי תפיסה אלילית יוונית-רומית, האשימו את היהודים במה שהם כינו "רצח האל". מפליא הוא שהם החלו נוטשים האשמה אווילית זו, שיש בה גם חילול שם שמים, דווקא לאחר השואה, ולאחר שהיהודים החליטו לשים קץ לגלותם.

להרחבה נוספת, ניתן לשמוע את ההקלטות בעברית של מניטו ביוטיוב: "סוד העיבור: הסוד שאסור לגלות", ו"גלות השכינה של המאה העשרים: כשהכעס מתפרץ בעולם".

⁴ בהקשר זה, הרב אשכנזי היה רגיל להביא את הרמז: "מינהג" אותיות "גהינס" ... (ה. ע.)

⁵ להרחבה במושגים של 'גבורה', 'נס', ו'טבע' במשנת מניטו, ראה ספר "שערי דמעה", כרך ב, בפרק "שירת היס", והקלטות שיעוריו בעברית ב"דרך חיים למחר" ל"י, שיעור 21, ושיעורים על בראשית, שיעורים 1 ו-2.

⁶ סנהדרין צז, ב. ועיין ב"כי מציון" פרשת שמיני, הדיון בסוגיה זו.